

O complexo artístico-relixioso de San Breixo (Palas de Rei, Lugo) (e 2)

José Manuel Blanco Prado

Resumo: Logo de analizar as confrarías como elemento importante do asociacionismo relixioso e popular de San Breixo (Guitiriz), fago mención neste segundo artigo a tres aspectos relevantes integrados no seu complexo artístico e relixioso: O oratorio da Santa Cruz, o cruceiro do lugar de San Breixo, e o santuario situado no mesmo lugar.
Palabras básicas: Asociacionismo, oratorio, cruceiro, santuario.

Resumo: Después de analizar las cofradías como un elemento importante del asociacionismo religioso y popular de San Breixo (Guitiriz), menciono en este segundo artículo tres aspectos importantes integrados en su complejo artístico y religioso: El oratorio de la Santa Cruz, el cruceiro del lugar de San Breixo, y el santuario ubicado en el mismo lugar.

Palabras clave: Asociación, oratorio, cruceiro, santuario.

Abstract: After analyzing religious brotherhoods as an important element of the religious and popular association system of San Breixo (Guitiriz), I study in this second article, three important aspects integrated into their artistic and religious complex: the oratory of La Santa Cruz, the stone cross at San Breixo and the sanctuary located in that place.

Keywords: Association, oratory, stone cross, sanctuary.

Introdución

No primeiro artigo referente á comunidade parroquial de San Breixo (Palas de Rei-Lugo), facía alusión desde unha perspectiva artístico-relixiosa ás confrarías. Mencionaba que estas son asociacións voluntarias integradas por laicos, que están ligadas a determinadas imaxes ou advocacións coa finalidade de propagar o seu culto. Respecto á confraría da Concepción de San Breixo, dicía que posuía uns estatutos, aprobados o 5 de febreiro do ano 1738, sendo bispo da diocese de Lugo o Excmo. Sr. D. Caetano Gil.

Achegas históricas e xeográficas sobre o concello de Palas de Rei e a comunidade parroquial de San Breixo

O ámbito territorial de Palas de Rei repártese entre as terras do Val do Alto Ulla, o Cordal montañoso da Dorsal Meridiana e o Val do río Ferreira.

A súa poboación —segundo o padrón municipal de habitantes do ano 2007— constaba de 3.667 persoas, repartidas en 43 parroquias, que ocupan unha extensión de 199,7 qm². A evolución da poboación deste concello no século actual é negativa debido á intensa emigración das décadas do cincuenta e sesenta do século pasado, así como ao envellecemento da poboación.

Desde o punto de vista económico, case o 41% da súa poboación traballa na agricultura e a gandería. A industria, representada por algúns talleres de ámbito local, ocupaba unicamente, a comezos do século XXI, ao 10,5% dos profesionais neste sector. Finalmente os servizos, que se localizan non só na capital do concello senón tamén noutras localidades como Lugo e Melide, son o destino laboral do 37% da poboación activa.

Respecto á historia deste municipio é mester mencionar que o «Camiño de Santiago» foi un relevante factor de pulo tanto para a vila de Palas de Rei como para as parroquias que atravesaba. No Antigo Réxime, o seu ámbito territorial estivo repartido entre as xurisdicións da Ulloa, señorío do conde de Monterrei e outros señoríos pertencentes ao conde de Amarante, ao marqués de San Sadurniño ou ao bispo de Lugo. Logo, coa reforma do ano 1835, o seu ámbito territorial quedou repartido inicialmente entre os concellos da Ulloa, San Paio de Narla, Terra da Orde e Ferreira de Pallares. O actual Palas de Rei naceu en 1840 e quedou desde entón integrado no partido xudicial de Chantada¹.

En canto á freguesía de San Breixo cómpre dicir que era un anexo da parroquia de San Martiño de Curbián, concello de Palas de Rei, arciprestado da Ulloa, e provincia e diocese de Lugo.

Esta freguesía limita ao norte con Mato; ao sur con San Cibrao de Repostería; ao leste con Camiño e Curbián e ao oeste con Mato e Remonde. A súa poboación, distribuída nas entidades de Andemil, San Breixo, Vilariño e Vilouchada, ten unha densidade media de 35,2 hab/qm².

Como vestixios do período romano temos que citar a ponte ben conservada en Ferreira e a ara votiva de Curbián. Por outra banda, no século VI, os pobos de Augas Santas, Maceda, Vilar de Donas, Palas de Rei e San Breixo pertencían ao condado Ullienses.

Pois ben, do complexo artístico-relixioso desta comunidade parroquial vou analizar tres aspectos relevantes, situados no lugar de San Breixo. Estes corresponden ao Oratorio da Santa Cruz, ao cruceiro situado nun cruzamento de viarios, e ao santuario adicado ao Eccehomo e a varias advocacións marianas.

¹ Equipo «Ir Indo»: «Palas de Rei», en *Galicia en Comarcas. Chantada e A Ulloa*. La Voz de Galicia. Ed. Ir Indo, Vigo, 2005, páxs. 147-151.

1. O oratorio da Santa Cruz

Está situado no lado esquerdo da praza do lugar de San Breixo. No seu interior hai tres cruces latinas de madeira relacionadas cunha misión celebrada polos Pais Capuchinos no ano 1927.

A cruz do lado esquerdo presenta as seguintes inscricións:

- No espazo superior do eixo vertical. «*Gloria*».
- No espazo medio. Ano da misión: 1927. Quen a levou a cabo: *PP. Capuchinos*.
- No espazo inferior: «*Inferno*».
- No espazo esquerdo do eixo horizontal: «*Muerte*».
- No espazo dereito: «*Juicio*».

Os remates desta cruz latina son de forma treboada.

A cruz do lado dereito non mostra ningún tipo de inscrición.

Como remate, no centro do Oratorio, atópase a cruz máis grande, que ten como soporte unha base granítica. Esta amosa unha moldura en escocia, que separa dous tramos troncopiramidais, o superior coas arestas biseladas.

Ano 2007. O oratorio da Santa Cruz

O eixe vertical presenta nunha orde descendente os seguintes motivos decorativos: Unha pomba; unha inscrición co nome de «INRI»; un galo; unha coroa de espiñas, que mostra no seu interior un corazón e unha cruz; unha custodia; un látego; unha escaleira de dez banzos, que ten na súa parte inferior un corazón nunha placa granítica e por riba unha cruz; e unha caveira por riba de dous ósos de madeira cruzados.

O eixo horizontal mostra dous instrumentos da paixón: no lado dereito as tenaces e no esquerdo o martelo. Ademais neste último lado xorde unha esponxa, introducida nunha lanza, que se cruza na intersección dos dous eixes con outra existente no lado dereito, e por baixo da custodia.

Por outra banda na fachada central do templo parroquial hai dúas cruces latinas de mármore cuxos remates son de forma treboada. Nelas está inscrito o nome da orde que celebrou a misión e a data na que tivo lugar. En ambas as dúas a orde relixiosa que interveu na conmemoración foi a dos Xesuítas, e a data corresponde aos meses de outubro do ano 1926, e setembro do ano 1963.

Ambas as dúas cruces, ao igual que as do Oratorio, serven de recordo aos fregueses da comunidade das ensinanzas recibidas no transcurso das respectivas misións. Estas viñan durando dous ou tres días, que se caracterizaban por unha intensa práctica litúrxica. A este respecto o antropólogo William A. Cristhian manifestaba «*que la misión suponía un intenso fin de semana de sermones, confesiones y comuniones, realizándose durante el invierno, cuando la gente tenía menos trabajo*»². A misión era ofrecida por un fregués da parroquia, ou pola mesma comunidade, que delegaban no párroco a súa planificación. Este adoitaba chamar a un ou dous predicadores dalgunha Orde relixiosa, que resaltaban preferentemente a necesidade do arrepentimento e os perigos do inferno, usando case sempre exemplos concretos.

A celebración dunha misión tiña un sentido polivalente para a poboación.

1.º Sentido festivo

No día ou días nos que se celebraba a misión non se adoitaba traballar. Eran días de festa que os mozos e mozas das freguesías colindantes ao lugar da misión aproveitaban para relacionarse. Este contacto entre ambos os dous sexos só era posible nalgunhas feiras, nas festas parroquiais, e tamén cando se realizaba unha misión. Polo tanto, non é estraño que este acto litúrxico fose esperado impacientemente.

2.º Sentido de integración

Os fregueses das comunidades colindantes ao lugar da misión viñan normalmente en procesión precedidos polos seus párrocos e varios fregueses que portaban as cruces e pendóns parroquiais, así como as diferentes imaxes de devoción, que presidían os diferentes cultos levados a cabo na mesma. Estas adoitaban ficar nunha ou máis casas

² WILLIAM A. CRISTHIAN, JR.: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*. Madrid, Ed. Tecnos, 1978, páx. 124.

próximas ao lugar da misión ata que esta rematase, sendo de novo devoltas aos seus lugares de orixe en procesión e acompañadas polos seus fregueses.

3.º *Sentido relixioso*

Os predicadores asistentes á misión adoitaban falar en exceso da morte, dos perigos do inferno, da necesidade do arrepentimento, etc. A aprendizaxe destes conceptos doutrinais e doutros máis, levábanse a cabo ás máis das veces por medio do medo e a inquietude, que producían entre os asistentes as diferentes pláticas e sermóns impartidos polos membros da Orde relixiosa correspondente. Era un cambio drástico para os diferentes fregueses afeitos á familiaridade dos seus respectivos párrocos, que cos seus rituais simples e sinxelos chegaban máis fondamente á persoa. «*Cando viñan as misións, aquilo era unha festa para os cativos, pois non se traballaba; pero tamén, ás veces, un arrepió, sobre todo canto o xesuíta, dentro da igrexa, se subía ó púlpito, estendía o seu manteo arredor, vestido de negro, e o sancristán empezaba a tocar a morto no campanario, mentres o frade...veña a falar da morte e da eternidade; aquilo poñía os pelos de punta ó mais arriscado*»³.

4.º *Sentido propagandístico*

Os diferentes predicadores, ademais da mensaxe de renovación espiritual e de atención aos sacramentos, aportaban a devoción da súa Orde por medio de estampas, gravados, e mesmo imaxes para colocar na igrexa parroquial. Así, os capuchinos traían consigo a devoción a San Antonio de Padua; os pasionistas, a Paixón de Cristo; os redentoristas, a devoción á Nosa Señora do Perpetuo Socorro etc.

Actos litúrxicos dunha misión parroquial

En primeiro termo, realizábase o «Rosario da Aurora», entre as 6,30 e as 7 da mañá. Adoitaba saír da igrexa parroquial e dunha casa da freguesía onde foran gardadas durante a noite as diferentes imaxes de devoción, que participaban no evento relixioso. Os fregueses que participaban neste ritual, confluían nun lugar onde cantaban a seguinte canción:

*«Levantaos, fieles cristianos,
que ya viene la mañana.
Levantaos fieles cristianos,
que ya la Virgen te llama.
Cristianos venid,
cristianos llegad,
y adorad a Dios,
que está en el altar».*

³ SEIJAS CENDÁN, Anxo.: «A miña relixión tal como a vivín», en *Encrucillada*, n.º 35. Revista galega de pensamento cristián, Santiago, 1977, páx. 436.

Logo, no transcurso da mañá, había prédicas dirixidas a nenos, xoves e adultos. Xa á tarde, celebrábase un sermón xeral, que tiña lugar nos arredores da igrexa parroquial. Ao rematar esta prédica oficiábase unha misa. Finalmente, o último día clausurábase a misión, o que motivaba que houbese unha serie de actos litúrxicos, como, confesións, misa, procesión e vía crucis.

2. O cruceiro de San Breixo

Esta manifestación artística está situada na aldea de San Breixo, nun cruzamento de viarios, e preto do Oratorio da Santa Cruz. As súas coordenadas son: 42°52'04"N, 7°55'34"O⁴.

Con respecto aos seus elementos cómpre dicir que sobre unha ampla peza granítica cuadrangular se levanta unha plataforma composta por un chanzo granítico no que se asenta unha base ou pedestal, composta polos seguintes elementos nunha orde ascendente: unha peza paralelepípeda, e por unha moldura cóncava e outra convexa. O fuste é monolítico e mostra unha sección cuadrangular nos extremos —máis no inferior que no superior— e coas arestas biseladas no resto, o que lle dá unha forma octogonal. O capitel presenta tres tramos esenciais: nunha orde ascendente un filete, que separa o fuste do inicio do capitel; logo unha molduración cóncavo-convexa; e, como remate, unha pequena estrutura cuadrangular, que aglutina aos demais tramos. Finalmente, o cruceiro remata nunha cruz latina⁵ que presenta en ambos os dous eixes unha sección cilíndrica rugosa. No seu anverso, baixo unha cartela na que pode lerse INRI, móstrase unha efixie de Cristo coa coroa de espiñas na cabeza, que inclina ao lado dereito; os seus brazos están estendidos coas mans abertas ao longo da cruz máis separados dela ao igual que a cabeza, as costas e as pernas; o perizoma anóase á dereita e as pernas, lixeiramente flexionadas, amosan o pé dereito sobre o esquerdo e ambos os dous sobre un supedáneo.

Nos días de festividade no santuario⁶ a procesión circunvala o cruceiro e logo volta ao seu lugar de orixe. A procesión ten como finalidade sacar ao exterior non só a imaxe, que atrae as ofrendas ao santuario, senón tamén outras, que se atopan no recinto sagrado. Todas santifican o espazo que percorren, proporcionando unha enerxía beneficiosa a todos os elementos —persoas, animais...— que se atopan no percorrido⁷.

⁴ PEREIRO PÉREZ, Xerardo: «Os Cruceiros do Municipio de Palas de Rei», en *Boletín do Museo Provincial de Lugo*, n.º 7. Deputación Provincial, 1995-96, páx. 239.

⁵ PEREIRO PÉREZ, Xerardo: *Obr. Cit.*, páx. 239.

«O cruceiro foi derrubado por un coche a fins dos anos 80 deste século (s. XX), polo que a cruz tivo que ser feita de novo e púxoselle unhas cadeas de protección».

⁶ No mes de setembro é cando se celebran dun xeito preferente as festividadeas asociadas ao santuario de San Breixo (Palas de Rei). Informe de: BLANCO PRADO, J. M.

⁷ BLANCO PRADO, J. M.: *Exvotos e Rituais nos Santuarios Lucenses*, Lugo: Deputación Provincial, 1996, páx. 21.

3º. O Santuario de San Breixo

O concepto de piedade popular

Este concepto é un termo complexo, confuso e mesmo ambiguo. Isto é debido a que se nos fala dun xeito continuo de «devoción popular», de «relixión popular», de «espiritualidade popular», de «relixiosidade tradicional» etc. Todo isto motiva que non sexa doado definir a relixiosidade do pobo, xa que é un mundo de sentimentos, vivencias, ritos, expresións prácticas...⁸. Cada comunidade ten o seu modo de vivir a fe e de manifestala, xa que como todo fenómeno vivo ten os seus trazos.

⁸ TOSCHI, P.: *Guida allo studio delle tradizioni popolari*. Serie di Antropología, etnología e religione. Boringheri. Torino, 1974, páx. 24.

Unha relixiosidade é popular cando se configura con ese pobo e expresa o seu sentir⁹. É parte da cultura, dun modo de pensar e vivir. Sen embargo, segundo Álvarez Gastón, non só é popular o que o pobo crea, senón tamén o que recibe, asimila e fai propio, como por exemplo a relixiosidade recibida por medio de devocionarios, misioneiros...¹⁰. O fenómeno relixioso popular tenta dar solución a necesidades non satisfeitas polo sistema relixioso oficial cuxos verdadeiros protagonistas son os teólogos, que se constitúen en élites; pola contra nas diferentes manifestacións da relixiosidade popular, como as romarías, o verdadeiro suxeito é o pobo, quen mostra as súas peculiaridades, as súas tradicións e costumes, os seus ritos, o seu modo de entender a vida, a súa forma de expresarse, etc. Ademais, as manifestacións de índole relixiosa popular están en contacto coa plástica simbólica, e son a manifestación da emotividade persoal. Polo tanto, responden ao desexo e á necesidade de intimidade co ser sagrado¹¹. Xa que logo, non é inusual que toda unha serie de rituais e ofrendas, que teñen como marco espacial ao santuario, se canalicen con este fin. Da mesma maneira os devotos nas súas relacións coa sacralidade adoitan en boa medida unha postura pragmática, de tal xeito que a petición dunha serie de rogativas, como curación das doenzas, boas colleitas, etc. segue sendo un factor básico da relixiosidade popular.

Ano 2007. Cruz de Misión. Ano 1963

Ano 2007. A Torre do santuario de San Breixo

⁹ BOROBIO, D.: *Religiosidad popular en la renovación litúrgica. Criterios para una valoración*. Phasen 89, Barcelona, 1975, páx. 347.

¹⁰ ÁLVAREZ GASTÓN, R.: *La Religiosidad popular*. Cuadernos B.A.C. Madrid, 1981, páx. 18.

¹¹ BASURKO, X.: «Los santuarios hoy: claves de interpretación teológica-pastoral.», en *Santuarios del País Vasco y Religiosidad popular*. II Semana de Estudios de Historia Eclesiástica del País Vasco, Vitoria, 1982, páx.307.

Algúns trazos artísticos do santuario e a súa localización

Trátase dun recinto sagrado do século XIX, de amplas proporcións, que funciona como santuario no mes de setembro e como igrexa parroquial o resto do ano.

O fronte do templo posúe tres portas alinteladas, e unha torre de dous corpos. O seu interior consta de tres naves delimitadas por catro piares, que soportan a cuberta de tella sobre madeira, a dúas vertentes. O presbiterio está situado na liña da nave central cun amplo arco de acceso.

O retablo maior e o da nave norte son neoclásicos que presentan as seguintes talles:

1. Retablo maior. Tallas de San Roque e San Xosé.
2. Retablo da nave norte: Tallas da Piedade, Santa Lucía e San Ramón.

A Nosa Señora da O, que é a primitiva titular da igrexa. É unha boa talla do século XVI. Hai outras pezas, que corresponden á época do templo, e unha Inmaculada, popular, cunha peaña de dous anxos¹².

Por outra banda, este santuario desde o punto de vista relixioso pertence á parroquia de Santa María de San Breixo, ao arciprestado da Ulloa e á diocese de Lugo. A efectos civís, forma parte da mesma parroquia, do concello de Palas de Rei, e da provincia de Lugo. Dista case 6 km da capital do municipio e a 42 da capital provincial.

Mapa de localización do concello de Palas de Rei

¹² VALIÑA SAMPEDRO, E: «Sambreixo. Palas de Rei», en *Inventario Artístico de Lugo y su provincia*, t. V, Madrid, 1983, páxs. 472-473.

Lenda sobre o santuario

Calquera centro romeiro perpetúa e amplía a súa fama mediante relatos orais que circulan entre os devotos. E este santuario non é unha excepción, pois está vinculado desde hai moitos anos a unha narración dun feito portentoso, acaecido ao carón da fonte do Santuario.

«Hai moitos anos apareceuse a Virxen xunto á fonte, o que deu lugar a que os veciños da zona lle construíran un templo cerca dese lugar. Díciase que a Virxen estaba situada fronte a unha ventana pola que contemplaba a fonte. Un día a ventana foi tapada, o que deu lugar a que a Virxen aparecese de novo na fonte. Desde que a ventana foi de novo aberta, a Virxe xamais volveu deixar o templo»¹³.

As lendas tentan conceder unha concreción ao ser sobrenatural¹⁴. Isto quere dicir que un símbolo universal convértese en particular polo lugar.

Os lugares de aparición, moitos dos cales atópanse afastados das poboacións, no campo e no monte, foron valorados como lugares de culto por medio da lenda¹⁵. Nestes lugares as comunidades respectivas cambiaron o espazo, construindo santuarios dun xeito permanente. Isto determinou a futura función de tales espazos e amosou a profunda transformación que implica a manifestación dunha imaxe. *«Inzan as léndas encol das ermidas sobor da súa orixe como aparición dunha imaxe que, cando se quere levar pra outro lado, desaparece e xurde de novo no mesmo lugar, indicando os desexos de que alí sexa onde se erga a ermida...»¹⁶.*

Por outra banda esta lenda, ao igual que outras, tiña como función crear a sacralización histórica dunha imaxe e dun lugar, usándose tamén como barreira na memoria popular para esquecer o posible culto pagán, dedicado ás augas, existente naquel lugar. Sobre este posible culto precristián cómpre mencionar que na freguesía de San Martiño de Cubrián, preto do seu anexo de San Breixo, encontrouse unha ara votiva sobre a que fixeron estudos varios investigadores como D. Francisco Vázquez Saco, D. Manuel Vázquez Seijas, D. José Blázquez Martínez e D. Nicandro Ares Vázquez, entre outros. Este último interpretou a ara do seguinte xeito: *«Bandue Bolecco Sulpicius Xincerus C (uravit) V (otum) S (oliere) L (ibens) M (erito)»*. É dicir, «Sulpicio sincero procuró cumprir gustoso en justicia un voto a Bandua Bolecco», á que consideraba unha deidade da fertilidade. *«Son tantas estas augas santas, que non hai remedio sinón convir en que se debe tratar dunha tendencia ancestral moi fonda do noso pobo, a da veneración das fontes, e que o seu*

¹³ Informante de San Breixo (Palas de Rei).

¹⁴ VELASCO, Honorario, M.: «Las leyendas de hallazgos y de apariciones de imágenes. Un replanteamiento de la religiosidad popular como religiosidad local», en *La Religiosidad Popular. II. Vida y muerte: La Imaginación Religiosa*. (Coords.). C. Álvarez Santaló, María Jesús Buxó e S. Rodríguez Becerra. Anthropos. Barcelona, 1989, pág. 402.

¹⁵ VELASCO, Honorario, M.: *Obr. Cit.*, pág. 403.

¹⁶ TABOADA CHIVITE, Xesús: *Etnografía Galega. Cultura Espiritual*. Vigo: Galaxia, 1972, páxs. 100-101.

culto debeu ser dos principás nos tempos da paganía, como delo vimos tamén que hai probas epigráficas»¹⁷.

Territorio de gracia e peticións

Neste recinto sagrado conmemóranse unha serie de festividades durante o mes de setembro. Así o día oito, o segundo domingo, e o terceiro ou cuarto domingo do devandito mes celébranse as festividades da Nosa Señora do Leite, tamén coñecida como a Nosa Señora da Nai de Deus do Leite, e a da Virxe da Saleta.

O santuario posúe un territorio de graza¹⁸, que abrangue dun xeito preferente a concellos próximos ao de Palas de Rei, como Agolada, Friol, Guntín, Lugo, Melide, Monterroso e Santiso, pertencentes ás provincias da Coruña, Lugo e Pontevedra.

Os devotos ofrécense normalmente por si mesmos, mais hai algúns casos nos que veñen no nome doutras persoas que, polas súas enfermidades, non poden acudir ao recinto sagrado. Nos últimos anos o número de devotos está a diminuír, podendo establecer no ano 2008 unha cifra aproximada de mil cincocentos romeiros no conxunto das tres celebracións.

As peticións máis usuais están relacionadas coas doenzas das persoas, coas mulleres que van parir, e coas enfermidades dos animais. A crenza popular refírenos «*que a Virxe do Leite é avogosa das mulleres, que van parir e tamén dos animais do leite. De aí que lle ofrezan á Virxe do Leite moitos queixos*».

Rituais romeiros

As peticións dos fieis supoñen unha actitude de submisión ás diferentes advocacións da Virxe, que son consideradas como importantes mediadoras perante Deus. Para manifestar este sometemento ao poder sacro, os ofrecidos en xeral cumpren aquí, o mesmo que noutros santuarios romeiros, cunha serie de prácticas ritualizadas destinadas a impetrar a axuda dos diferentes entes sagrados ou agradecer o favor xa recibido. Parte delas son as propias da liturxia oficial. Outras, pola contra, podemos clasificalas como específicas da relixiosidade popular.

Entre as primeiras están as de oír unha das misas que se ofician pola mañá ou a primeira hora da tarde, momento no que se concelebra a solemne, cantada polo párroco de San Breixo e outros cregos de freguesías limítrofes. Ao rematar a misa maior sae a procesión, que dá a volta arredor dun cruceiro, situado nun cruzamento de viarios, para retornar de novo ao recinto sacro. Diante da procesión vai a cruz parroquial, portada por un fregués da parroquia; logo o pendón, levado por tres mulleres da comunidade parroquial; a continuación unha das advocacións da Virxe, que se veneran no santuario, portada nas andas por catro devotos da freguesía; e, como remate, os cregos concelebrantes e algúns fieis mesturados sen distinción de idade e sexo.

¹⁷ Risco, V: «Etnografía. Cultura Espiritual», en *Historia de Galicia*, dirixida por Ramón Otero Pedrajo. Ed. Akal, Madrid, 1979, páx. 410.

¹⁸ Segundo William Christian, trátase do espazo xeográfico sobre o que exerce a súa influencia un santuario segundo o poder de convocatoria e fama milagreira do santo en cuestión.

Ano 2007. A Procesión dá a volta arredor do cruceiro

As prácticas populares son máis variadas. No transcurso da mañá e primeiras horas da tarde bastantes devotos realizan no interior do santuario dous rituais fundamentais: **o de poñer o santo** e **o de contacto coa imaxe**. O de «poñer o santo» consiste en que un fregués da parroquia realiza unha cruz por riba da cabeza dos devotos cunha imaxe pequena da Virxe mentres menciona *Santa Bendita*. O ritual de contacto activo coa imaxe estática consiste en que os devotos tocan coas súas mans, panos e outros obxectos na representación da Virxe. Logo bécanos e pásanos pola cara e outras partes do corpo cunha finalidade preventiva e curativa.

Tamén hai dous rituais consistentes en que os fieis pasan por baixo do lugar onde se atopa a imaxe do Ecce Homo e algunhas advocacións da Virxe. Un deles lévase a cabo no inicio do presbiterio e baséase en dar un número indeterminado de voltas arredor do espazo, que ocupa a entidade sagrada, e logo pasar por baixo do pedestal de madeira, que ocupa a dita entidade. O outro realízase na parte superior dereita do recinto sagrado e consiste en pasar, un número indefinido de veces, por unha abertura situada baixo o camarín adicado á advocación da Virxe do Leite e ao Ecce Homo.

Por outra banda en San Breixo os devotos adoitan acudir á fonte, que leva por nome a «Fonte da Nai de Deus», situada en liña recta a uns cento cincuenta metros. Os fieis que se achegan a este manancial lavan as partes doentes dos seus corpos cuns panos, e a seguir déixanos quedar alí ao carón da fonte. Aínda manteñen, hoxe en día, a crenza de que a medida que os panos van podrecendo, as doenzas dos que cumpren co rito van desaparecer. Tamén hai quen bebe da auga da fonte e lévana en recipientes para as súas casas, usándoa como medio preventivo ante calquera circunstancia adversa.

Ano 2007. Grupo folclórico que vai a acompañar á procesión

Ano 1995. Ritual de poñer o santo

Ritual baixo o altar do Ecce-homo e a Virxe do Leite

Ano 2007. Ritual por baixo da Advocación da Virxe das Angustias

Ano 1995. Ritual na fonte da Virxe

Ano 2007. Ritual de contacto coa Advocación da Virxe das Virtudes

O rito de beber auga na fonte da Virxe, ou recollela en botellas para levala a casa, simboliza para os devotos a morte da enfermidade e a rexeneración da saúde.

«*El agua mata por excelencia porque disuelve, suprime toda forma, borra el pasado, pero también regenera, porque la disolución va seguida de un nuevo nacimiento*»¹⁹.

Ademais, o costume de mollar os panos para tocar con eles as feridas ou partes doentes do corpo, deixándoos ao carón da fonte ou pendurados duns ramallos, para agardar así que a doenza desapareza conforme os panos vaian podrecendo, ten o seu fundamento nun arremedo do que o devoto pretende acadar. O proceso de descomposición da prenda indicaría a extinción paulatina do mal e o conseqüente restablecemento da saúde. Desta maneira cumprírase a observación realizada xa a finais do século XIX por Frazer de que «*con frecuencia os ritos consisten nunha imitación dos efectos que a xente desexa producir*»²⁰.

Ofrendas propiciatorias e de acción de grazas

A relixiosidade popular ten, ademais dunha dimensión práctica, un compoñente de pacto baseado na reciprocidade, que esixe do devoto a entrega dalgún ben para propiciar ao ente sacro ou para compensalo polo favor recibido. Por iso era común que se depositasen diversas ofrendas neste santuario. Unha moi xeral era a cera. Os romeiros adquirían candeas e cirios de diferentes tamaños, para depositalos no interior do templo diante das respectivas advocacións. Tamén deixaban quedar figuras de cera, que representaban a totalidade do corpo humano ou partes del, así como animais.

Ano 2007. Exvotos de cera simbolizando figuras humanas e de animais

¹⁹ FIDALGO SANTAMARIÑA, X. A.: *Antropología de una parroquia rural*. Cadernos do Laboratorio Ourensán de Antropología Social. Serie *Galicia Campesiña*. Ourense, 1988.

²⁰ FRAZER, J. G.: *La rama dorada*. México: Ed. Fondo de Cultura Económica, 1969.

Foto 15. Ano 1995. Poxa dos queixos na festividade da Virxe do Leite

Na actualidade, unha ofrenda básica son as esmolas en metálico depositadas nos petos —especialmente no intre de «poñer o santo», ou no transcurso das misas que se ofician no santuario—. Tamén os feis adquiren cirios pequenos («velóns»), que procuran colocar preto da imaxe de devoción. Así mesmo, ofrecen estipendios en misas, que o párroco adoita celebrar na mesma igrexa no transcurso do ano²¹. A mediados de setembro e con motivo da festividade da Virxe da Nai da Leite, aínda se seguen ofrecendo «queixos», que son poxados polo sancristán da freguesía dúas ou máis veces no transcurso da mañá²². Ás poxas acoden un bo número de persoas, que mostran interese por mercar algún produto relacionado coa imaxe sagrada do santuario. «*En muchos de los santuarios estas ofrendas en especie se venden en subasta pública... los devotos muestran gran interés en comprarlas porque su contacto con los santos las ha convertido en reliquias*»²³.

Por outra banda, o cumprimento das promesas non só se realizan os días da festividade no santuario, senón que en calquera domingo do ano veñen devotos doutras comunidades para pregar á Virxe todo tipo de peticións.

Finalmente, compre dicir que a festa laica segue asociada —aínda que en menor medida que antano— ás festividadeas relixiosas do mes de setembro. Esta redúcese a un grupo de gaiteiros pola mañá e ao mediodía, e a unha orquestra contratada para a sesión antes de xantar e para a verbena.

²¹ No ano 2007 houbo unha ofrenda aproximada de 130 misas nas tres festividadeas, que se levaron a cabo no Santuario de San Breixo (Palas de Rei).

²² BLANCO PRADO, J. M.: *Exvotos e Rituais nos Santuarios Lucenses*, Lugo: Deputación Provincial, 1996, páx. 130.

²³ MARIÑO FERRO, X. R.: *Las Romerías/Peregrinaciones y sus símbolos*, Vigo: Ed. Xerais, 1987, páx. 277.

Bibliografía

- ÁLVAREZ GASTÓN, R.: *La Religiosidad popular*. Cuadernos B.A.C. Madrid, 1981.
- BASURKO, X.: «Los santuarios hoy: claves de interpretación teológica-pastoral», en *Santuarios del País Vasco y Religiosidad popular*. II Semana de Estudios de Historia Eclesiástica del País Vasco, Vitoria, 1982.
- BOROBIO, D.: *Religiosidad popular en la renovación litúrgica. Criterios para una valoración*. Phasen 89, Barcelona, 1975.
- BLANCO PRADO, J. M.: *Exvotos e Rituais nos Santuarios Lucenses*, Lugo: Deputación Provincial, 1996.
- BLANCO PRADO, J. M.: *Religiosidad popular en el Municipio de Begonte*, Lugo: Deputación Provincial, 1991.
- CEBRIÁN FRANCO, J. J.: *Santuarios de Galicia (Diócesis de Santiago de Compostela)*, Santiago: Arzobispado de Santiago de Compostela, 1982.
- CEBRIÁN FRANCO, J. J.: *Guía para visitar los santuarios marianos de Galicia*. Madrid: Ed. Encuentro, 1989.
- Equipo «IR INDO»: «Palas de Rei», en *Galicia en Comarcas. Chantada e A Ulloa. La Voz de Galicia*. Ed. Ir Indo, Vigo, 2005.
- FIDALGO SANTAMARIÑA, X. A.: *Antropología de una parroquia rural*. Cadernos do Laboratorio Ourensán de Antropología Social. Serie *Galicia Campesíña*. Ourense, 1988.
- FRAGUAS, A.: *Romarías e Santuarios*, Vigo: Galaxia, 1988.
- FRAZER, J. G.: *La rama dorada*. México: Ed. Fondo de Cultura Económica, 1969.
- GONDAR PORTASANY, M.: *Crítica da razón galega*, Vigo: A Nosa Terra, 1993.
- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M.: *Guía de festas populares de Galicia*, Vigo: Galaxia, 1997.
- GONZÁLEZ REBOREDO, X. M.: «Economía, sociedade e cultura no val de Fornela». En GONZÁLEZ REBOREDO, X. M. (coord.): *Nos lindeiros da galeguidade. Estudio antropológico do val de Fornela*. Consello da Cultura Galega, Santiago.
- LISÓN TOLOSANA, C.: *Antropología cultural de Galicia*, Madrid: Ed. Siglo XXI, 1971.
- MARIÑO FERRO, X. R.: *Las Romerías/Peregrinaciones y sus símbolos*, Vigo: Ed. Xerais, 1987.
- MARIÑO FERRO, X. R.: *Santuarios mágicos de Galicia*, Vigo: Ed. Nigratrea, 2003.
- PEREIRO PÉREZ, X.: «Os Cruceiros do Municipio de Palas de Rei», en *Boletín do Museo Provincial de Lugo*, n.º 7. Deputación Provincial, 1995-96.
- RISCO, V.: «Etnografía. Cultura Espiritual», en *Historia de Galicia*, dirigida por Ramón Otero Pedrayo. Ed. Akal, Madrid, 1979.
- SEIJAS CENDÁN, A.: «A miña relixión tal como a vivín», en *Encrucillada*, n.º 35. Revista galega de pensamento cristián, Santiago, 1977.
- TABOADA CHIVITE, X.: *Etnografía Galega. Cultura Espritual*. Vigo: Galaxia, 1972.
- TOSCHI, P.: *Guida allo studio delle tradizioni popolari*. Serie di Antropología, etnología e religione. Boringheri. Torino, 1974.
- VALIÑA SAMPEDRO, E.: «Sambreixo. Palas de Rei», en *Inventario Artístico de Lugo y su provincia*, t. v, Madrid, 1983.

- VELASCO, H. M.: «Las leyendas de hallazgos y de apariciones de imágenes. Un replanteamiento de la religiosidad popular como religiosidad local». *La Religiosidad Popular. II. Vida y muerte: La Imaginación Religiosa*. (Coords.).C. Álvarez Santaló, María Jesús Buxó y S. Rodríguez Becerra. Anthropos. Barcelona, 1989.
- WILLIAM, A. e CRISTHIAN, JR.: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*. Madrid.: Ed. Tecnos, 1978.
- WILLIAM A. CRISTHIAN, JR.: «De los santos a María. Panorama de las devociones a santuarios españoles desde el principio de la Edad Media a nuestros días», en *Temas de Antropología Española*. Ed. Akal. Madrid, 1976.